

Stadiul cercetării epocii bronzului și primei epoci a fierului pe teritoriul Sălajului

Ioan BEJINARIU

Situat în nord-vestul României, Sălajul se prezintă ca o zonă de tranziție între Podișul Transilvaniei și regiunea Tisei Superioare. Unitatea reliefului județului este ruptă de Masivul Meseș, zona de la est de munți fiind conectată prin intermediul cursurilor Almașului, Agrijului și Gârboului la bazinul someșan, în timp ce jumătatea vestică prin mijlocirea Crasnei și Barcăului este mai apropiată de Crișana și Câmpia Sătmăruului. Căile naturale de comunicație între cele două jumătăți ale județului sunt puține. În afara „Porții ȚMeseșene”, din zona anticului Porolissum, există doar câteva posibilități secundare de legătură.

O primă constatare referitoare la cercetarea arheologică a vestigiilor acestor epoci este una de natură cantitativă și calitativă. Privilegiată a fost zona vestică a județului și îndeosebi Depresiunea Șimleului, unde au fost cercetate cele mai multe situri arheologice ce aparțin acestor perioade. Estul Sălajului, bazinul Someșului este cunoscut mai ales prin intermediul cercetărilor de suprafață, ale căror rezultate permit doar creionarea dinamicii prezenței umane într-o epocă. Puținele săpături arheologice executate în jumătatea estică a Sălajului, nu au depășit amplexarea unor sonde reduse și nu au avut drept scop prioritar cercetarea vestigiilor epocii bronzului și primei epoci a fierului.

În acest articol ne propunem prezentarea sintetică a acumulărilor rezultate în urma cercetării arheologice a acestor epoci, dar și obiectivele viitoare ale cercetărilor din zona Sălajului. Dialogul între specialiștii acestor epoci, din zona Tisei Superioare, publicarea constată a rezultatelor cercetărilor, va facilita identificarea obiectivelor comune și evident realizarea unor progrese semnificative în cunoașterea acestor perioade ale preistoriei.

Cercetări arheologice „romantice” sunt menționate încă din a doua jumătate a sec. XIX. Este vorba despre săpături executate în zona „Măguri Șimleului” de către amatori atrași probabil de tentația unor „comori”, de felul celor descoperite întâmplător în zonă, la sfârșitul sec. al XVIII-lea, respectiv al XIX-lea. Printre aceștia este pomenit și numele lui Carol Popp de Szatmary, ulterior ajuns fotograf renumit la București. Menționarea unor descoperiri arheologice din epoca bronzului, o datorăm pentru această etapă de pionierat, lui Fetzer J. Ferenc, pasionat colecționar și posesorul, în acea vreme, a unor importante cunoștințe de arheologie care i-au permis de multe ori o încadrare generală corectă a descoperirilor¹.

Cercetarea arheologică pe baze științifice a vestigiilor epocii bronzului din Sălaj, începe cu regretatul N. Chidioșan, la Derșida, „Dealul lui Balota”. Pe baza concluziilor rezultate în urma acestor cercetări s-au putut trasa liniile generale ale evoluției interne a culturii Wietenberg². Cercetările de suprafață și sondajele executate de echipa condusă de M. Moga, imediat după instaurarea puterii populare, au avut meritul principal de a atrage atenția asupra amplorii vestigiilor arheologice, din mai multe epoci, existente în zona „Măgura Șimleului”³.

Perioada timpurie a epocii bronzului este foarte puțin cunoscută. În afara descoperirilor mai vechi de la Cehu Silvaniei, menționate de către M. Roska⁴, mai pot fi menționate recente descoperiri de la Șimleu Silvaniei „*Observer*”⁵, Moigrad „*Măgura Moigradului*”⁶; Sutor⁷, precum și materialele descoperite în perieghetă la Zalnoc⁸. Semnificative sunt mai ales cele de la Șimleu, unde au fost descoperite printre altele un mormânt de incinerare în urnă și materiale ce pot fi atribuite fazei timpurii a culturii Nir (Nyírség). Sub aspectul sincronismelor culturale și cronologice importantă este apariția la „*Observer*” a unor materiale ceramice cu analogii în zona central-transilvăneană. Toate materialele provin însă din contexte stratigrafice ale altor epoci. Cronologic descoperirile de la Șimleu

¹ Fetzer 1896, p. 60-65; Fetzer 1897, p. 356-359; Fetzer 1898, p. 416-423; Fetzer 1899, p. 260-264; Fetzer 1901, p. 55-57; Fetzer 1905, p. 432-436.

² Chidioșan 1980.

³ Moga 1950, p. 131-135

⁴ Roska 1942, p. 272, nr. 208.

⁵ Materiale inedite în colecția MJIA Zalău, nr. inv. C.C. 217,239, 605/1994; 1075/1995; 1277,1297, 1381, 1476/1996.

⁶ Bejinariu 1994, pl. VI/14.

⁷ Ilieș et al., 2002, p. 303.

⁸ Perieghetă Bejinariu–Pop–Băcuț–Crișan–Băcuț–Crișan. Materiale inedite în colecția MJIA Zalău, nr. inv. C.C. 601/1999.

pot fi atribuite fazei *Ila* a *Bronzului Timpuriu din NV României*, dar au apărut și o serie de materiale mai târzii, de la sfârșitul *Bronzului Timpuriu III* (importuri/influențe de tip Hatvan). Sub aspectul producției metalurgice a bronzului timpuriu, putem aminti doar toporul cu gaură de înmănușare transversală (probabil tipul Fajsz sau Corbasca) descoperit la Șasa, pe valea Someșului⁹. Este posibilă ca acestei perioade să-i aparțină și cele două topoare plate de la Dragu, dintre care unul aparține tipului Altheim, iar celălalt tipului Coldău¹⁰. Toate aceste topoare sunt piese din cupru-arsen.

În perioada mijlocie a epocii bronzului întreaga zonă actuală a județului Sălaj este locuită de comunitățile culturii Wietenberg. Descoperiri ale acestei culturi provin din 41 de localități, unde au fost evidențiate 58 de puncte cu descoperiri de factură Wietenberg, sau cu piese de metal databile în Bronzul Mijlociu, care pot fi atribuite aceleiași culturi¹¹. Cercetări arheologice sistematice au fost executate doar în zona de la vest de Meseș. În afara de așezarea de la Derșida, au beneficiat de săpături sistematice siturile acestei culturi de la Șimleu Silvaniei (3-4 puncte)¹², Giurtelecu Șimleului¹³, Plopiș¹⁴, Meseșeni de Sus¹⁵, Crasna¹⁶. Evident, apropierea de situl de la Derșida, reprezintă un avantaj pentru datarea descoperirilor Wietenberg din zona Sălajului. Primei etape din evoluția culturii îi pot fi atribuite stațiunile de la Plopiș „*Cuculeu*”, respectiv niv. 1 al așezării de la Derșida. Din faza II datează locuirea de la Giurtelecu Șimleului (locuințe, atelier de prelucrarea cornului și osului, complexe rituale, etc). Majoritatea stațiunilor cunoscute aparțin însă fazei a III-a a culturii, ceea ce poate semnifica o creștere importantă a stațiunilor Wietenberg pe parcursul acestei faze, fenomen ce poate fi pus în legătură cu formarea culturii Suciu de Sus, în zonele de la nord de teritoriul actual al județului¹⁷. O mare densitate de locuire se constată în zona orașului Șimleu Silvaniei, unde în jurul stațiunii de pe „*Dealul Cetății*” gravitează alte 8 situri ale acestei culturi, aflate la mici distanțe. Toate aparțin fazei Wietenberg III. În zona vestică a Sălajului, sfârșitul acestei culturi este determinat de pătrunderea dinspre vest a purtătorilor grupului Cehăluț¹⁸, la un moment cronologic apropiat de sfârșitul așezării de la Derșida. În această zonă există însă și supraviețuiri izolate ale unor comunități Wietenberg, în paralel cu cele Cehăluț, ulterioare sfârșitului așezării de la Derșida. Este vorba despre supraviețuiri, probabil de scurtă durată, ale unor comunități aflate în etapa Wietenberg IV (Crasna „*Cșereoldal*” - nivelul vechi) la începutul bronzului târziu (*Bronz Târziu I*). Pe valea Sălajului și a Someșului, evoluția culturii Wietenberg încetează pe parcursul fazei a III-a, zona fiind încorporată arealului culturii Suciu de Sus. O evoluție ceva mai îndelungată a comunităților Wietenberg s-ar putea postula doar pentru regiunea sud-estică și estică a județului. Din păcate este vorba doar despre materiale din periegeze, ce provin de la Tâmașă¹⁹, Răstolțu Mare și probabil cele de la Sâmpetru Almașului²⁰. Lor li se adaugă mențiuni mai vechi, cum este cazul celor două puncte de la Gârbou, cu materiale atribuite fazei finale a culturii Wietenberg²¹. Situația nu poate fi însă prea diferită de cea constatată în zona învecinată, a Clujului de nord-vest²².

În bronzul târziu, zona vestică și nord-vestică a Sălajului este locuită de comunitățile grupului Cehăluț, pe parcursul etapelor *Bronz Târziu I-II*. Există cca. 47 de puncte cu descoperiri din bronzul târziu (fără a lua în considerare depozitele, descoperirile izolate de piese din bronz și piese de aur) de pe văile Barcăului, Crasnei și Zalăului. Săpături arheologice au fost executate la Crasna „*Cșereoldal*”²³ (așezare cu două niveluri de cultură), Cehi „*Mesig*” (3 campanii)²⁴, Zăuan „*Dălma Cimitirului*”²⁵; Șimleu

⁹ Bejinariu-Kadar 2002, în curs de apariție în volumul *In memoriam N. Chidioșan*, editat de Muzeul Țării Crișurilor din Oradea.

¹⁰ Beșliu et al., 1992, p. 97-128; Topan et. al., 1996, p. 636.

¹¹ Bejinariu 2001, p. 95-117.

¹² Bejinariu 1998, p. 243-254.

¹³ Bejinariu 2000, p. 40-41.

¹⁴ Bejinariu 2002, p. 239.

¹⁵ Sondaj executat în 1957 de către V. Lucăcel și É. Lakó de la Muzeul din Zalău. Materiale în colecția MJIA Zalău, nr. inv. C.C. 903-904/ 1994.

¹⁶ Lakó 1987, p. 77-81; Bejinariu-Lakó 2000, p. 163-219.

¹⁷ Bejinariu 2001, p. 99.

¹⁸ Kacsó 1980, p. 41; Bejinariu 2001 A, p. 157-174.

¹⁹ Materiale inedite în colecția MJIA Zalău, nr. inv. C.C.584/1997.

²⁰ Materiale inedite în colecția MJIA Zalău, nr. inv. C.C. 784-788/1994

²¹ Roska 1944, p. 26, fig. 12/1-3,6; Gogăltan et al. 1992, p. 14.

²² Așezări atribuite fazei Wietenberg IV la Gârbou și Viștea -cf. Boroffka, 1994, pl. 82/1-21, pl. 143-145.

²³ vezi nota 16.

²⁴ Lakó-Rad 1988, p. 85-89; Bejinariu-Lakó 1996, p. 11-33; Bejinariu-Pop 1998, p. 90-96.

²⁵ Lakó 1983, p. 91-92.

Silvaniei (2 puncte)²⁶. Aceste așezări au furnizat o serie de date referitoare la evoluția internă a acestui grup, la elementele habitatului uman, practicile rituale, prelucrarea metalului, dar și date importante legate de conexiunile cu alte culturi stabilite pe baza importurilor ceramice. În ceramica grupului Cehăluț descoperită în așezările cercetate din Depresiunea Șimleului, se pot sesiza o serie de moșteniri din fondul anterior al culturii Wietenberg. La est de Meseș, nu se cunosc descoperiri Cehăluț și nu este exclus ca lanțul montan să reprezinte limita estică a descoperirilor acestui grup, ale cărui influențe sunt însă foarte vizibile în cadrul descoperirilor Wietenberg târzii din vestul Podișului Transilvaniei²⁷.

La Cehei „Mesig”, în partea superioară a nivelului Cehăluț, fără a putea fi diferențiate de acesta, au apărut complexe (locuințe și gropi) al căror inventar denotă deja o evoluție în sens hallstattian. Este vorba despre două locuințe de suprafață și o groapă, ce aparțin unei faze de locuire mai târzie decât cea reprezentată de materialele Cehăluț. Din aceste complexe provin fragmente de la străchini cu buza invazată simplă, sau fațetată, vase bitronconice cu decor canelat și cu proeminențe rotunde împinse din umărul vasului. Numeroase sunt fragmentele cu ardere specifică roșu-negru, cu cioburi în pastă, cu lustru metalic, etc²⁸. Descoperiri apropiate ca și factură sunt cele de la Zăuan „Banffy-tag”²⁹, Zalău „Valea Mișii”³⁰ și mai recent Porț „Corău”³¹. În cazul așezării de la Zăuan, aflată pe valea Barcăului, sunt vizibile și elemente de factură Igrita, pe când cele de tip Cehăluț încep să se estompeze. Și la Zalău „Valea Mișii” componenta Cehăluț este mai greu sesizabilă, pentru că în unele complexe, mai târzii să lipsească. Materialele târzii de la Cehei și cele descoperite la Porț par să se înscrie la capătul unei evoluții culturale a bronzului târziu local. Toate aceste descoperiri pot fi atribuite *Bronzului târziu III*, iar în cazul ultimelor, evoluția în sens hallstattian este evidentă.

Valea Someșului în Bronzul Târziu aparține comunităților Suci de Sus. Acestea se extind și spre sud-estul județului, fiind documentate pătrunderi pe văile Agrijului și Almașului. Nu există așezări cercetate prin săpături, cu excepția săpăturii de salvare de la Tihău, cu rezultate din păcate, modeste pentru cunoașterea monumentelor acestei culturi din zona județului Sălaj. La ora actuală se cunosc 33 de puncte cu descoperiri ale acestei culturi, majoritatea de pe Valea Someșului³². Se pare că o extindere spre sud, pe teritoriul actual al Sălajului, a comunităților Suci de Sus nu poate fi plasată într-o perioadă anterioară etapei Wietenberg III, etapă căreia îi aparțin o serie de așezări de pe Valea Someșului³³.

Apariția așezărilor fortificate dispuse pe înălțimi (Șimleu Silvaniei³⁴, Bozna³⁵, Derșida „Coasta Sorlișii”), a unor noi tipuri de depozite (Sâg³⁶) sunt doar câteva dintre caracteristicile noii perioade în care intră evoluția cultural-istorică a zonei actuale a Sălajului.

Ambele așezări fortificate cercetate demonstrează o locuire de lungă durată (Bozna - mijl. Ha B2 - probabil început Ha D). La Șimleu Silvaniei, unde cercetările nu s-au încheiat, putem afirma doar că locuirea începe pe parcursul etapei Ha B1 și se menține și pe parcursul etapelor următoare până spre sfârșitul fazei Ha C. La Șimleu Silvaniei „Observator”, săpăturile de mare amploare din 1994-2002 (cu întrerupere între 1997-1998) au evidențiat existența unei mari așezări fortificate, care include în mai multe incinte o suprafață de peste 35 ha. În cele 7 campanii de săpătură au fost cercetați peste 1000 m² din acest obiectiv și au fost descoperite 16 locuințe, un atelier metalurgic și 49 de gropi din prima epocă a fierului. Piese de metal descoperite, nu foarte numeroase, sunt reprezentate de ace, o fibulă, fragmente de brățară, vârfuri de săgeată, un topor cu aripioare din fier. Au fost surprinse arheologic, în diferite sectoare, mai multe faze de distrugere, urmate de refacerea lucrărilor de fortificație. Așezarea pare să fi cunoscut mai multe faze de extindere și poate chiar de repliere a incintei fortificate.

²⁶ Bejinariu 2001 B, p.22; Pop et al. 2000, p. 102.

²⁷ La Bădeni: Lazarovici-Milea 1976, pl.XIV - XV; Cluj - *Mănăștur*: Rotea, 1994,pl.VI/1-2,5; Ciugudean, 1997,fig. 1/2; 2/2,6; 3/1,4-5,7-8, etc.

²⁸ Bejinariu-Lakó, *op. cit.*, pl.VI/1-3; X; XI/1-3. Materiale similare în locuința L1/1996 și groapa G1/1998.

²⁹ Lakó, *op. cit.*, p. 91-92.

³⁰ Săpături de salvare executate de Al. V. Matei - T. Soroceanu. Materiale inedite în colecția MJIA Zalău. Nr. inv. C.C.209/1977; 92,94-95, 98/1978, etc.

³¹ Săpătură de salvare începută în toamna anului 2002. Materiale în colecția MJIA Zalău. Neinventariate.

³² Bejinariu, 2003.

³³ ibidem.

³⁴ Cercetări Bejinariu-Pop între 1994-1996, 1999-2002. Rusu et al. 1995, p.89; Pop et al. 2000, p. 102; Pop et al. 2001, p. 244-245; Pop et al. 2002, p. 304-306.

³⁵ Vasiliev 1995, p. 61-88.

³⁶ Soroceanu-Lakó 1981, p. 145-168.

Cunoașterea activității metalurgice, proprie celor două etape istorice, nu poate fi separată de cercetarea arheologică, cu atât mai mult cu cât descoperirile reprezentative pentru acest segment al culturii materiale sunt foarte numeroase. Pe teritoriul Sălajului au fost decoperite până acum cel puțin 50 de depozite de piese de bronz, dintre care două aparțin Bronzului Mijlociu, 28 Bronzului Târziu (Br D-Ha A), 5 primei epoci a fierului, iar restul sunt descoperiri incerte, cu datare nesigură. Depozitele din Bronzul Mijlociu de la Șimleu Silvaniei, cărora li se adaugă alte descoperiri izolate, conțin piese atât piese de factură locală (topoare de tip Pădureni) cât și piese străine mediului Wietenberg (topoare de tip Hajdúsamson, ac de tip Wetzleinsdorf, sabie scurtă de tip Au, brățară cu terminațiile lățite, etc) caracteristice atelierelor din zona Tisei și metalurgiei de tip Koszider³⁷. În Bronzul Târziu se observă o grupare mai importantă în zona văii Crasnei, respectiv Barcăului de 9 depozite legate de prezența grupului Cehăluț. În această zonă apar și o serie de depozite de tip Arpășel, puse în legătură cu activitatea metalurgică a populației grupului Igrîța din zona Crișanei³⁸. Frapează raritatea apariției în această zonă a topoarelor cu disc și spin. Nu lipsesc nici piesele de factură răsăriteană (var. răsăriteană a celului transilvănean³⁹, vârful de lance de tip Krasnomajak de la Crasna⁴⁰, etc.). Se remarcă asocierea în unele depozite a bronzurilor cu piese de aur⁴¹. Depozitele de pe Valea Someșului, legate de prezența culturii Suciu de Sus sunt în număr de 14 sigure și 3 incerte, majoritatea cu o mare varietate a pieselor componente.

În primăvara anului 2002, în localitatea Brâglez, com Surduc a fost descoperit un depozit de piese de bronz. Importanța acestei descoperiri rezidă chiar în faptul că a fost scos la iveală de către arheologi, ceea ce a permis efectuarea unor observații complete legate de topografia descoperirii, aranjarea pieselor, etc. Depozitul fusese îngropat pe o terasă înaltă, relativ plană, la N-V de sat și de Valea Gârboului care curge prin localitate, într-o zonă cu mai multe izvoare în apropiere (cel puțin două sunt active și astăzi). Piese au fost depuse într-un vas de lut, realizat într-o manieră foarte primitivă, dintr-o pastă nisipoasă, foarte slab ars. Partea superioară a vasului, împreună cu o parte a pieselor au fost împrăștiate în urma lucrărilor agricole pe o rază de cca. 20 m în jurul vasului. Pentru amplasarea vasului, în perioada îngropării depozitului s-a săpat o groapă rectangulară, care s-a conturat mai greu, iar sub vas au fost depuse alte câteva piese, separate de acesta printr-un strat de lut. În ceea ce privește organizarea pieselor, s-a putut observa doar că secerile erau aranjate la marginea vasului. Inventarul depozitului este foarte complex. Conține atât piese întregi cât și fragmentare, precum și turte de bronz. Se poate observa că multe piese (secerile și culturile îndeosebi) au fost fragmentate intenționat. Complexitatea depozitului este dată și de tipologia pieselor depuse. Astfel apar arme, unelte, podoabe, materie primă (turte de bronz), resturi de turnare, dar și câțiva bulgări de plumb și două fragmente de la o piesă rotundă confecționată dintr-un material argintiu).

În perspectivă, obiectivele cercetării arheologice, condiționate evident de constanța finanțării vizează mai multe ținte prioritare. O astfel de prioritate o constituie cercetarea vestigiilor Bronzului Timpuriu, perioadă insuficient cunoscută în tot nord-vestul României. Ne propunem apoi, cartarea și într-o etapă ulterioară cercetarea unora dintre tumuli descoperiți pe teritoriul Sălajului, în special pe Valea Sălajului. Un alt obiectiv prioritar îl reprezintă demararea unor cercetări arheologice sistematice în jumătatea estică a Sălajului, în principal în situri ale culturii Wietenberg. Dorim astfel să contribuim la lămurirea unor aspecte legate de evoluția acestei culturi în zona respectivă, respectiv a celor ipotetic tratate legate de succesiunea Wietenberg - Suciu de Sus pe Valea Someșului și pe afluenții din zona sudică a Sălajului. Continuarea cercetărilor arheologice de la Șimleu Silvaniei „*Observer*” și apoi redactarea monografiei așezării fortificate hallstattiene reprezintă un deziderat al perioadei imediat următoare. Nu în ultimă instanță, cercetările arheologice de salvare, care se impun tot mai mult odată cu sporirea investițiilor în domeniul infrastructurii, vor reprezenta o cale importantă de obținere a informației arheologice. Asta cu atât mai mult cu cât fondurile destinate cercetărilor sistematice tind să se înscrie pe o pantă descendentă.

³⁷ Mozsolics 1967, p. 167, pl. 20/1-3, pl. 68/2-3; Vulpe 1970, p. 45, pl. 10/151-152; Hänsel 1968, p. 174, lista 94; Petrescu-Dîmbovița 1977, p. 45, pl. 13/1-3, p. 50, pl. 20/2-3; Bejinariu 2001, pl. X/2.

³⁸ Kacsó 1995, p. 81-130.

³⁹ În depozitul de la Marca: Fetzner 1910, p. 69-70.

⁴⁰ Klocho 1993, p. 43, pl. 2/1-8; Klocho 1995, p. 94-100, pl. 8/5-7, pl. 9.

⁴¹ Exemplu: depozitul de la Meseșeni de Sus, Rusu 1971, p. 47, nr. 41.

Bibliografie

- Bejinariu 1994: I. Bejinariu, *Materiale arheologice preistorice de la Porolisum „Măgura Moigradului”*. In: AMP, XVIII, 1994, p. 25-36.
- Bejinariu 1998: I. Bejinariu, *The Settlements of Wietenberg culture in Șimleu Silvaniei Area (Sălaj County)*, in *The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin* (edited by H. Ciugudean and F. Gogâltan), BMA., VIII, Alba Iulia, 1998, p. 243-254.
- Bejinariu 2000: I. Bejinariu, *Șantierul arheologic Giurtelecu Șimleului, punctul „Coasta lui Damian”*. In: CCAR, Campania 1999, Deva, 2000, p. 40-41.
- Bejinariu 2001: I. Bejinariu, *Considerații privind descoperirile culturii Wietenberg din județul Sălaj*. In: *Studia Archaeologica et Historica Nicolae Gudea dicata. Omagiu profesorului Nicolae Gudea la 60 de ani*, BMP., IV, 2001, p.95-117.
- Bejinariu 2001A: I. Bejinariu, *Late Bronze Age in the Depression of Șimleu*. In: *Der Nordkarpatische Raum in der Bronzezeit* (Symposium Baia Mare, 7 -10 X 1998, hrgs. von C. Kacsó), Baia Mare, 2001, p.157-174.
- Bejinariu 2001B: I. Bejinariu, *Considerații privind sfârșitul culturii Wietenberg la vest de M-ții Meseș*. In: *Rev Bistriței*, XV, 2001, p. 21-32.
- Bejinariu 2002: I. Bejinariu, I. Bejinariu, *Șantierul arheologic Plopiș „Cudlen”*. In: CCAR, Campania 2001, Buziaș, 2002, p. 239.
- Bejinariu 2003: I. Bejinariu, *Noi descoperiri ale culturii Suciu de Sus din județul Sălaj*. In: *Marmația*, 2003 (în curs de apariție).
- Bejinariu–Kadar 2003: I. Bejinariu – M. Kadar, *Un topor din bronzul timpuriu descoperit pe Valea Someșului*. In: vol. In memoriam N. Chidioșan, editat de M.T. Crișurilor, Oradea (în curs de apariție).
- Bejinariu–Lakó 1996: I. Bejinariu – É. Lakó, *Despre sondajul arheologic de la Cebeș, punctul „Misiș”(1987)*. In: AMP, XX, 1996, p. 11-33.
- Bejinariu–Lakó 2000: I. Bejinariu – É. Lakó, *Contribuții la cunoașterea Bronzului Târziu din nord-vestul României. Așezarea de la Crasna*. In: AMP, XXIII, 1, 2000, p.163-219.
- Bejinariu–Pop 1998: I. Bejinariu – H. Pop, *Săpătura arheologică de la Cebeș (jud. Sălaj)*. In: *Carpatica*, V, 1998, p. 90-96.
- Beșliu et al. 1992: C. Beșliu – A. Olariu – Gh. Lazarovici, *O piesă de cupru din Sălaj și câteva probleme teoretice privind analizele de cupru preistoric aflate în Muzeul din Cluj*. In: AMP, XVI, 1992, p.97-128.
- Boroffka 1994: N. Boroffka, *Die Wietenberg Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, Universitätsforschungen zur Prähistorische Archäologie, Bonn, 1994.
- Chidioșan 1980: N. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea, 1980.
- Fetzer 1896: J.F. Fetzer, *A Szilágysármegyeyi leletekről*. In: *AE*, 16, 1896, p. 60-65.
- Fetzer 1897: J.F. Fetzer, *Szilágysági régiségekről*. In: *AE*, 17, 1897, p. 356-359.
- Fetzer 1898: J. F. Fetzer, *Szilágysági leletekről*. In: *AE*, 18, 1898, p. 416-423.
- Fetzer 1899: J. F. Fetzer, *Szilágysági leletekről*. In: *AE*, 19, 1899, p. 260-264.
- Fetzer 1901: J. F. Fetzer, *Szilágysági leletekről*. In: *AE*, 21, 1901, p. 55-57.
- Fetzer 1905: J.F. Fetzer, *Szilágysági leletekről*. In: *AE*, 25, 1905, p. 432-436.
- Fetzer 1910: J. F. Fetzer, *Szilágysági leletekről*. In: *AE*, 30, 1910, p. 69-71.
- Gogâltan et al. 1992: F. Gogâltan – S. Cociș – A. Paki, *Săpături de salvare la Cluj-”Becaș”*. In: *EphNap.*, II, 1992, p. 7-17.
- Hänsel 1968: B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*, Bonn, 1968.
- Ilieș et al. 2002: C. Ilieș – S. Cociș – F. Marcu – D. Tamba – Al. V. Matei, *Șantierul arheologic Sutornu, com. Zimbor, jud. Sălaj*. In: CCAR, Campania 2001, Buziaș, 2002, p. 302-304.
- Kacsó 1980: C. Kacsó, *Descoperiri din epoca bronzului în DEpresiunea Sălajului*. In: AMP, IV, 1980, p. 37-46.
- Kacsó 1995: C. Kacsó, *Der Hortfund von Arpășel(kreis Bibor)*. In: T. Sorocanu (Hrgs.) *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS, 10, 1995, p. 81-130.
- Klocho 1993: V. Klocho, *Weapons of the tribes of the Sabatinovka culture* . In: *Cult. et Civil. au Bas-Danube*, X, Călărași, 1993, p. 43-55.

- Klocho 1995: V. Klocho. *Zur Bronzezeitlichen Bewaffnung in der Ukraine. Der Metallwaffen der 17-10 Jhs. v. Chr.* In: Eurasia Antiqua, I, 1995, p.81-163.
- Lakó 1983: É.Lakó, *Repertoriul topografic al epocii bronzului și al hallstattului timpuriu în județul Sălaj*. In: AMP, VII, 1983, p. 69-100.
- Lakó 1987: É. Lakó, *Piese de bronz din așezarea de cultură Otomani de la Crasna (județul Sălaj)*. In: AMP, XI, 1987, p. 77-81.
- Lakó–Rad 1988: É. Lakó – V. Rad, *Raport preliminar de cercetare arheologică la Cemei -Misig (jud. Sălaj)*. In: AMP, XII, 1988, p.85-89.
- Lazarovici–Milea 1976: Gh. Lazarovici – Z. Milea, *Săpături arheologice la Bădeni. Campania din 1968*. In: AMN, XIII, 1976, p. 7-35.
- Moga 1950: M. Moga, *Traiful populației daco-romane și barbare la granița de vest a Daciei*, în SCIV, 1, 1950, p.131-135.
- Mozsolics 1967: A.Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás, Budapest, 1967*.
- Petrescu-Dîmbovița 1977: M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România, București, 1977*.
- Pop et al. 2000: H. Pop – I. Bejinariu – D. Băcuț-Crișan – S. Băcuț-Crișan, *Șantierul arheologic Șimleu Silvaniei „Observator”*. In: CCAR, Campania 1999, Deva, 2000, p. 102.
- Pop et al. 2001: H. Pop – I. Bejinariu – D. Băcuț-Crișan – S. Băcuț-Crișan, *Șantierul arheologic Șimleu Silvaniei „Observator”*. In: CCAR, Campania 2000, Suceava, 2001, p.244-245.
- Pop et al. 2002: H. Pop – I. Bejinariu – D. Băcuț-Crișan – S. Băcuț-Crișan, *Șantierul arheologic Șimleu Silvaniei „Observator”*. In: CCAR, Campania 2001, Buziaș, 2002.
- Roska 1942: M. Roska, *Erdély regeszeti repertórium, I, Cluj, 1942*.
- Roska 1944: M. Roska, *A Koloszkörpádi II.kulturfacies kerámiai emlékei Erdélyben*. In: Közlemények Cluj, IV, 1944, p.22-42.
- Rotea 1994: M. Rotea, *Penetrația culturii Otomani în Transilvania. Între realitate și himeră*. In: Apulum, XXXI, 1994, p. 39-57.
- Rusu 1972: M. Rusu, *Considerații asupra metalurgiei aurului în Transilvania în Bronz D și Hallstatt A*. In: AMN, IX, 1972, p. 29-64.
- Rusu et al. 1995: M. Rusu – H. Pop – I. Bejinariu, *Șantierul arheologic Șimleu Silvaniei „Observator”, în CCAR, Campania 1994, Cluj Napoca, 1995, p. 89*.
- Soroceanu–Lakó 1981: T. Soroceanu, É. Lakó, *Depozitul de bronzuri de la Sîg (jud. Sălaj)*. In: AMP, V, 1981, p. 145-168.
- Topan et al. 1996: Gh. Topan – Gh. Lazarovici – A. Balint, *Despre analizele metalografice ale unor topoare de aramă și cupru arsenic*. In: AMN, 33, I, 1996, p. 635-646.
- Vasiliev 1995: V. Vasiliev, *L'établissement fortifié du Premier Âge du Fer de Božna, commune d'Agrij, département de Sălaj*. In : Fortifications de refuge et établissement fortifiés du Premier Âge du Fer en Transylvanie, BiblThrac. XII, Bucharest, 1995, p. 61-88.
- Vulpe 1970: Al. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumanien (I)*, PBF, IX, 2, 1970.

Lista ilustrațiilor

Pl. I. Descoperiri din Bronzul Timpuriu de pe teritoriul jud. Sălaj

Pl. II . Dinamica descoperirilor culturii Wietenberg din jud. Sălaj

Pl. III. Dinamica descoperirilor din Bronzul Târziu de pe teritoriul Sălajului:

▲ - descoperiri ale grupului cultural Cehăluț.

+ - descoperiri ale culturii Suciu de Sus.

The researches stage of Bronze Age and First Iron Age in Sălaj county (Abstract)

To the Early Bronze Age belong just 6 spots with discoveries, but important is the materials from Șimleu Silvaniei „Observator” spot. The main part of pottery from Șimleu Silvaniei is similar to the early stage of Nir cultur (Nyrseg) and can be dated in Early Bronze II a phase from Transylvania. There are few fragments with common features to Early Bronze Age discoveries from Central Transylvania (the Livezile and Șoimuș group). In the Middle Bronze Age the whole territory of Sălaj county was included in Wietenberg culture areal. In Late Bronze Age the western part of Sălaj county belong to the Cehăluț group area, and the eastern part was included to the Suciu de Sus culture area.